

“Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш концепцияси”си талаблари техника таълим йўналишлариға мўлжалланган дарслик ва қўлланмаларда ҳам ахборот коммуникация технологиялари (АКТ)нинг жорий этилишини такоза этмоқда.

Негаки, АКТ воситалари қўлланилганда таълим олувчи бир вақтнинг ўзида кўради, эшити-тинглайди, бевосита компьютер билан мулоқотда бўлади. Аниқроғи, машғулот вақтини тежаш, янада кўпроқ ва самаралироқ маълумот тўплаш ёки эгаллашга имконият яратилади. Қайсики, бугун ёшлар кўшимча маълумот олиш учун деярли “китобни варақлаш”га беҳуда вақт сарфламайдилар, балки уни тежаб интернетта мурожаат этадилар. Бундан ташқари ўзининг эгалланаётган компетенциясини баҳолашда ҳам турли on-line (интерфаол режимдаги тестлар) ва off-line (тестларнинг

электрон варианты) интернет тизимидан фойдаланадилар.

Аммо, бу борада давр талабига мувофиқ АКТ воситалари ёрдамида техника таълим йўналишлари таркибидаги фанлардан таълим беришда маълумотлар оқими тез ўзлаштириш ва қайта ишлаш, жараён ва ходисаларни тушунириш, уларни амалиётга муваффақиятли қўллай олишга йўналтирилган дарсликлар яратишда ҳали ечимини қутаётган қатор муаммолар мавжуд.

Хулоса шуки, дарслик ва қўлланмалар моделини шакллантиришда педагогик таълим мақсадини педагогик топшириқларга айлантириш жараёнида албатта замонавий ахборот коммуникация технологияларини таълимда кенг қўллашга алоҳида эътибор қаратиш муҳимдир.

Адабиётлар

1. Олимов Қ.Т. Ўқув адабиётларини яратиш назарияси ва методикаси. -Т.: “Фан”, 2010. 160-б.
2. Nabiyev A. Materiallar qarshiligi. Darslik. -Т.: “Yangi asr avlodi” 2008. 380-б.
3. Nabiyev A., Shosolimov J., Ergashev M. Texnik mexanika. Darslik. MChJ 3-nashr. -Т.: “DAVR” 2017, 272-б.
4. Nabiyev A., Bayzakov A. Qurilis mashinalari hám úskeneleri. Kásip-óner kolledjleri uchín oqiw qollanba. -Nókis: “Bilim” 2006, 224-б.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ишлаб чиқилган таълим технологиясининг яхлит тизими доирасида модулли технологияга асосланган ўқув адабиётлари янги авлодини моделлаштиришнинг долзарблиги баён этилмоқда.

РЕЗЮМЕ

В статье излагается актуальность моделирования учебников нового поколения на основе модульных технологий в рамках интегрированной образовательной технологии при непрерывном образовании.

SUMMARY

The article explains the importance of modeling the textbooks of new generation based on modular technology as part of an integrated educational technology in the continuous education.

ONKOLOGIK KASALLIKLARNI KELIB CHIQISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI

B.Nurullayeva – psixologiya fanlari nomzodi

Sh.Ismailova – pedagogika fanlari nomzodi

Urganch davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: etiopatogenez, shishlar, stress, psixoterapiya, kasallikning ichki manzarasi, eksperimental onkologiya.

Ключевые слова: этиопатогенез, опухоли, стресс, психотерапия, внутренняя картина болезни, экспериментальная онкология.

Key words: etiopatogenethis, tumor, stress, psychotherapy, interior picture of illness, Experimental oncology.

Onkologiya sohasida psixoterapevtik faoliyat olib borish masalalari hozirgi kunda aholi salomatligini saqlash tizimida dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shish kasalliklarining kelib chiqishida psixologik omillar katta rolga ega ekanligi koʻpgina tadqiqotchilar tomonidan eʼtirof etilgan. Tibbiyot sohasining qadimiy vakillaridan boʻlgan Galen ham melankolik temperamentga ega insonlarda sangvinnik temperamentga ega shaxslarga qaraganda shish kasalligi koʻproq uchrashini taʼkidlagan. A.V.Prussakni koʻrsatishicha, 17-18-asrlarda faoliyat yuritgan rus vrachlari ham rakning asosiy sababi bu uzoq yil davom etgan qaygʻudir deb hisoblaganlar (1956). Atoqli rus vrachi F.I.Inozemsev ham shishlarning paydo boʻlishidan avval asab tizimining davomli bezovtaligi kuzatilganligini eʼtirof etadi(1845). J.Piaje ham rakning kattalashishi va rivojlanishida bezovtalik, umidsizlik, koʻngil qolishi kabi depressiv holatlar jiddiy omil hisoblanadi (1870). N.I.Pirogov (1854) ham ruhiy ezilishlar rakning rivojlanishini keltirib chiqaradi deb taʼkidlagan. Eksperimental onkologiyani asoschisi boʻlgan M.M.Rudnev ham aynan shu fikrda boʻlgan, mashhur terapevt G.A.Zaxarin ham: “Keksa odamlarda gʻaminlik natijasida ikkita kasallik kelib chiqadi, bular rak va diabet. Koʻp hollarda rak uchrashi kuzatilgan” deb yozgan.

Snow (1893) shunday kuzatishlari haqida xabar beradi: 250ta shish kasalligi rivojlangan odamlar oʻrganilganida ulardan 156tasi shishdan avval ogʻir musibatni boshdan kechirganlar. N.A.Vilyaminov ham birinchilardan boʻlib nafaqat shishlarning kelib chiqishida psixologik omillarning rolini taʼkidlagan, shishlarni davolashda ham psixologik omillardan mohirona foydalanish lozimligini

eʼtirof etgan. 1926 yilda boʻlib oʻtgan Ukraina xirurglarining syezdining rezolyutsiyasida ham rakni davolashda xirurgik va radiologik taʼsir bilan bir qatorda profilaktik tadbirlarga diqqat qaratish lozimligi koʻrsatilib, asab tizimini haddan tashqari toliqish va zoʻriqishdan saqlash lozimligi koʻrsatilgan.

1948 yilda mashhur sovet terapevti R.A.Luriya “kasallikning ichki manzarasi” tushunchasini fanga kiritgan boʻlib, bu tushuncha bemorning oʻy fikrlari, kechinmalari va barcha sezgilarining yigʻindisi boʻlib, bemorning vrach qabuliga kelishi bilan bogʻliq hissiyotlaridir. Va R.A.Luriya somatik kasalliklarda “kasallikning ichki manzarasini” oʻrganish muhimligini alohida eʼtirof etgan. Insonga xos boʻlgan muvozanatlashtiruvchi va kompensator mexanizmlar koʻp jihatdan “kasallikning ichki manzarasini” belgilab beradi. Shaxs va yaqinlashayotgan xavf-xatar oʻrtasida kurash boʻladi. Insonning himoya mexanizmlari safarbar qilinadi uning intellekti, ichki va tashqi kuchlar oʻrtasida nisbat va munosabatlar qayta quriladi. Bu holatni tavsiflashda koʻpgina tadqiqotchilar (K.A.Skvorsov va V.A.Romassako) diqqatni shishlarning paydo boʻlishiga turtki boʻlgan konflikt vaziyatlarga emas, balki “psixologik himoya mexanizmlarining” buzilishiga va natijada fiziologik himoyaning ham pasayishini keltirib chiqarishiga qaratadilar. Mualliflar kasallikning dastlabki bosqichlarida psixologik oʻzgarishlarning kattaligiga urgʻu beradilar. Charchoq, tana sezgilarining oʻzgarishi, uyqu paytida dam olmaslik, baʼzan gipersteziya (Sezgirlikning ortishi) vrach uchun eʼtibor qaratish lozim boʻlgan belgilar hisoblanadi. Psixologik himoyaning buzilishi turlicha ifodalanadi:

umidsizlik, g'am, ilojsizlik hissi, kabi emotsional holatlar avjiga chiqadi. Albatta xar bir shaxsning stressli vaziyatga bo'lgan munosabati uning xarakteri va intellektiga bog'liqdir. Kasallik rivojlanishining aynan birinchi boqichida psixologik o'zgarishlarning ulushi salmoqli bo'ladi, chunki organik o'zgarishlar va intoksikatsiya hali yuzaga kelmagan bo'ladi. Mathis (1973) ta'kidlashicha, davomli depressiya va yuzga chiqarilmagan emotsiyalar rakka moyillikni bildiradi yoki uning dastlabki belgilari hisoblanadi. Shuning uchun bemorlarda depressiya kuzatilmasada ularda depressiyani davolash lozim. Schmale et Jker (1975) ham shishlarning paydo bo'lishiga turtki sifatida "ilojsizlik affekti"ni ko'rsatadi halokat va ilojsizlik holati sifatida. Konig (1973) ham shish kasalligining kelib chiqishida yillab davom etgan anglanmagan depressiya holati, tushkunlik sabab sifatida ko'rsatadi, uning fikricha xujayralarda bioximik o'zgarishlarga sabab bo'lgan omillar psixikani ham o'zgartiradi. Demak yuqorida keltirilgan ma'lumotlar asosida onkologik kasalliklarning etiopatogenezi psixologik omillarga bog'liq ekanligini xulosa sifatida keltirishimiz mumkin.

Biz ham tadqiqotimizda onkologik bemorlarning psixik holatlarini, ularda kasallik sababli kechadigan ruhiy o'zgarishlarini aniqlash maqsadida T.Xolms va R.Rayx tomonidan tuzilgan "Hayotiy o'zgarishlar shkalasi" so'rovnomasini o'tkazdik.

Mazkur so'rovnomani onkologik kasallikning 1, 2, 3, 4 bosqichlarida bo'lgan bemorlarda o'tkazdik. Kasallik darajasi oshib borishi bilan bemorlarning stressbardoshlilik kamayib hayotiy voqealardan ta'sirlanishi kuchaygan. So'rovlarda ishlatgan "Hayotiy o'zgarishlar shkalasi" so'rovnomaning tahlili shuni ko'rsatadiki kasallik bilan og'riganlar umri davomida murakkab psixologik voqealarni o'tkazishgan, xususan, eri yoki hotining o'limi, farzandining vafoti, oilaviy ajralish, ota-ona vafoti, og'ir bemorlik kasallik yoki travma, oila a'zolarining og'ir kasalga chalinishi, jinsiy sohadagi muammolar, oilada yashaydigan qarindoshlarning kelishmovchiliklari, moddiy iqtisodiy sohadagi muammolar, er-xotin kelishmovchiligi

kabi holatlarda muammolar mavjudligi aniqlandi. Kasallikning bosqichiga qarab stresslarning kuchlilik darajasining ortib borishi aniqlandi.

Aksariyat respondentlar savolnomaga javob berishda boshidan o'tkazgan hodisalarni yig'lab esladilar, ayrim voqealar sodir bo'lganiga ko'p yillar bo'lgan bo'lsada, hozir ham og'riqli, jarohatli ekanligini aytdilar. Bu holat esa onkologik bemorlarga psixoterapevtik yordam ko'rsatish jarayonida o'tmishidagi stresslarni kamaytirish va bu jarohatlarga nisbatan bemorlarda neytral hislarni rivojlantirish lozimligini bildiradi. Bemorlar bilan bir qatorda sog'lom respondentlarda ham "Hayotiy o'zgarishlar shkalasi" o'tkazildi. Ularda murakkab vaziyatlarda stressni boshdan kechirish va kayfiyati tushkunlik kuzatilsada ancha past darajada ekan. Mazkur vaziyatning izohi shundayki, onkologik kasallikning rivojlanishi va hayotiy muammolardan yechim topalmaslik o'rtasida uzviy aloqadorlik bor. Inson stresslar, inqirozlar, konfliktlarda konstruktiv yechimni ko'ra olmasligi, depressiyaga beriluvchanligi, kuchli ichki emotsiyalarni adekvat ifodalayolmasligi organizmda ichki muvozanatning buzilishi, immunitetning pasayishi, va buning oqibatida atipik hujayralar paydo bo'lishi va rivojlanishi ehtimolining ortishini ko'rishimiz mumkin. Olib borilgan nazariy va diagnostik tahlillar natijasida quyidagi xulosani keltiramiz:

Onkologik bemorlar hissiy holatini tashxislash jarayonida emotsional holatlari beqaror bo'lgan odamlarda ko'proq uchraydi. T.Xolms va R.Rayx tomonidan tuzilgan "Hayotiy o'zgarishlar" shkalasi orqali sog'lom va onkologik bemorlarda o'tkazilgan so'rovlarimiz onkologik kasallikning etiopatogenezi hayot davomida bo'lib o'tgan inqirozlar va stresslarning roli katta ekanligi aniqlandi. Demak kasallikning kelib chiqishi va rivojlanishida psixologik omillarning rolining kattaligini aniqladik, va shundan kelib chiqqan holda onkologik kasalliklarni davolashda va profilaktikasida ham psixologik omillarning ahamiyati kattaligini e'tirof etish mumkin.

Adabiyotlar

1. Руководство по психотерапии. / под редакцией В.Е.Рожнова. -Т.: 1979. -С.620.
2. Urazbayeva D.A. Avtoreferat dissertatsi / onkologik bemor ayollarning shaxsiy emotsional sohasiga ta'sir etishning psixologik mexanizmlari. -Toshkent: 2018.

РЕЗЮМЕ

Maqolada onkologik kasalliklarning etiopatogenezi masalalar tahlil qilingan. Onkologik shishlarning rivojlanishi sabablarini psixologik inqirozlar va stresslarga bog'liq holda tarixiy tahlili ham keltirilgan. Shu bilan bir qatorda onkologik bemorlar bilan o'tkazilgan so'rov natijalari ham yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В предлагаемой статье рассмотрены вопросы этиопатогенеза онкологических заболеваний. Освещается история изучения возникновения раковых опухолей в связи с психическими кризисами и стрессами. А также представлены результаты опроса жизненных ситуаций онкологических больных.

SUMMARY

In the suggested article the author deals with the questions of etiopatogenethis of canceral illnesses. It illustrates the history of learning of origin of canceral tumor because of psychological crisis and stress. The article contains the results of questionnaire of life situations of the people ell by oncological disease.

ЎҚИТУВЧИНИНГ ИЖОДИЙ ПЕДАГОГИК МАҲОРАТИ ВА ХУСУСИЯТИ

С.Романова – педагогика фанлари номзоди

Г.Койшыбаева – ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: ижод, педагогик фаолият, педагогик вазият, имконият, бошқарувчанлик.

Ключевые слова: творческий, педагогический деятельности, педагогические обстоятельства, возможность, управляющий.

Key words: creative, pedagogical activity, pedagogical circumstances, possibility, manager.

Ижод – бу мавжуд тажриба ҳамда янги билим ва кўникмаларнинг шаклланиши негизида янгилик яратиш билан боғлиқ фаолиятдир. Ижоднинг бир даражасига мавжуд билимлардан фойдаланиш ҳамда уларни қўллаш соҳасини кенгайтириш хос бўлса, бошқа даражага объектга нисбатан одатдаги муносабатни ўзгартирувчи мутлақо янги ёндашув вужудга келади.

Педагогик фаолиятда сифат муҳим аҳамиятга эга бўлиб ўқитувчи меҳнатига фақат унинг ўз фаолиятига қанчалик даражада ижодий муносабатда

бўлаётганлигини аниқлаш орқалигина холис баҳо бериш мумкин. Педагогик вазиятларнинг ранг-баранглиги, улардан келиб чиқадиган вазибаларни таҳлил этиш ва ечишга нисбатан турли ёндашувларни такозо этади. Мутахассиснинг педагогик фаолияти кўп жихатдан янги педагогик технологияларни ижодий ўзлаштириб, улардан амалда унумли фойдаланишдан иборат. Ўз-ўзидан равшанки, бу ишни малакали ўқитувчигина удалай олади. Аммо, ўқитувчининг педагогик технологияларни билиш даражасини